

Թիւնով անկախութեան հասնելու և ինքնուրոյն դեր խաղալու: Ինչպէս էլ կուզէ թող լինի տեղագրութեան և հանգամանքներին ծանօթ Օդէնաթիսը յարաբերութեան մէջ մտաւ Բալլիստայի հետ, յարձակուեց վերագրածոց պարսիկների վերան և մի կատարեալ յաղթութիւն տարաւ նորանց վերայ: Մինչև անգամ արքունի կանանցի մի մասը ընկաւ նորա ձեռքը: Նոյն իսկ Տիգրանը մէկ թէ երկու անգամ պաշարեց:—Հաւանօրէն այս տեղ նոյնը տեղի ունեցաւ, ինչ որ յետոյ ևս: պարսկական տէրութիւնը երկաբառեւ արշաւանքների ծախքը չէր կարողանում հոգալ:

Այս արեւելեան տէրութիւնները շնայելով իրենց դաւառների բնական հարստութեան և արքունի դանձարաններում դիզուած հարստութեան, այնու ամենայնիւ աշխարհագրական և պատմական պատճառների շնորհիւ ընդհանրապէս աղքատ են: Մի մեծ և մշտական բանակ չունէին պարսիկները Հռովմայեցւոց պէս: Ժողովրդից հաւաքած ամբոխը պէտք է կրկին յետ տարուէր:

Ահա թէ ինչու համար բաղմամբիւ յաղթական արշաւանքները մնում էին առանց տեական հետեանքի: Զի երևում որ Հապուհը տեական տիրապետութիւններ արած լինի, մինչև անգամ Հայաստանը ինչպէս երևում է այդ միջոցներին կրկին անգամ Հռովմայեցւոց գերիշխանութեան տակ էր մտել: Վաղերիանոսը սակայն մնաց Հապուհի ձեռքին և իբրեւ գերի մնաւ: Գեռ ևս ցոյց են տալիս մեղ բարձրաքանդակ արձանները Պերսիս նահանգի Ժայռերի վրայ քանդակուած, թերեւ նոյն իսկ Հռովմեական հպատակների ձեռքով, յաղթական արքայից արքային և գերի կայսեր: Այս դէպքը յիշում է մինչև անգամ պարսկական աւանդութիւնը, որ առհասարակ Արտաշրի անմիջական յաջորդների մասին շատ քիչ պատմական բան գիտէ: Մի քանի բան, որ այդ աւանդութիւնը Հապուհ Ա-ին է վերագրում, վերաբերում է իսկապէս Հաբուհ Բ-ին:

Այս թագաւորը մեծամեծ շինութիւններ է արել: Իրաւացի կերպով սորան են վերագրում այն մեծ ջրանցքները Սուլիանայում Հուշտերի մօտ, որոնք ոռոգում են այդ երկիրը և նրան այնքան պտղաբեր դարձնում: Նոյն այդ երկրում նա հիմնել է Գունդ և—Հապուր (Արաբերէն՝ Զունդայի—Սարուր, ասորերէն՝ Բէթ—Հապար)՝ քաղաքը, որ երբեմն երբեմն արքայանիստ նոյն գերն է խաղացել, ինչ որ Աքեմենեանց ժամանակը դրան մեր-

ձակայ Հօշը, որ Բաբելոնից յետոյ երկրորդ քաղաքն էր, ինչպէս որ սա Տիգրանից յետոյ երկրորդն էր: Որ Հապուհը ոչ—Իրանեան երկրների ևս տիրել էր, այդ վերեւ յիշեցինք: Իրաւամբ սակայն կայսերաց պատմագիրները (Scriptores historiae Augustae) Բաղտրիացիներին համարում են այդ ժամանակ անկախ և յաճախ պարսիկներին թշնամի մի ազգ: Նոյնը վերաբերում է և Վաղուդիացիներին, (Pollio, Valeianus 1) այսինքն այժմեան Գիլանի Գիլամացի կոչուած լեռնական ցեղերը, որոնց Սասանեանները երբէք չնուաճեցին:

Հապուհի տէրութեան հէնց սկզբները երևան եկաւ Մանին, Մանիքէութեան հիմնադիրը, որ դաւանական տեսակետով Գնոստիկեաններից ամենից հետեւողականը և պատմաբանօրէն ամենից նշանաւոր աղանդն էր: Այս հոգեպաշտ աղանդաւորների դէմ պարսիկ մոգերը երկար զարեր նոյնչափ եռանդով մաքառեցին, որչափ դուռ քրիստոնէական դաւանութիւնների ընդդէմ:

Հապուհի վերջին օրերին մեծ յեղափոխութիւն տեղի ունեցաւ Հռովմեական արեւելքի գործերի մէջ, Օդէնաթի այրուն, Զէնոբիային ինչպէս երևում է Հապուհը Աւրելիանոս կայսեր ընդդէմ աջակցեց, սակայն ոչ տոկուն կերպով, երբ կայսրը Պալմիրան առաւ 273 թ. և Հռովմի իշխանութիւնը կրկին այդ երկրներում կանգնեց, երեւի արդէն Հապուհը մեռած էր:

Եւ չարժանի:

Թարգմ. Ե. Զարամեան.

Տ Ե Ն 2 Ա Ն Գ 1.

Շ Ի Լ Լ Ծ Ը Ի Ծ.

Ա՛խ, երանի՛ այս միզապատ
խոր անդունդիցն արնելի
Դուրս թոչնու ես մի ազատ
ինձ ճանապարհ գտնէի:

Մշտականաչ սիրուն զգեստով
Ան՛ս այնտեղ ըլլուրներ.
Ա՛խ, թէ հուժկու ես թեւերով
Սըլանայի դէպի վեր:

Մի երկնային անդորրութեան
Լսում եմ՝ արդ նըլազներ,
Քաղցր ըտրմիւնք անուշ զարնան
Բերում են ինձ մեղմ հովեր:

1. Zeitsch. d. deutsch. morgenl. Ges. 31, 51. Գունդմի-դի այս յօդուածը պէտք է առհասարակ աշջի առաջ ունենալ Պարսկա—Հայկական յարաբերութիւնների համար:

Սաղարթի մէջ գնդաժպիտ
Ոսկի պտուղներ շողշողուն,
Եւ ծաղիկներ մշտափթիթ
Իմ հոգին են կախարդում:

Ա՛խ, ի՛նչ չքնաղ պիտի լինի
Անվերջ լուսոյ այն աշխարհ,
Եւ ի՛նչ անուշ ու սքանչելի
Այնտեղ օդը կենարար:

Բայց հեղեղատն իմ՝ առաջին
Մոնչում է զայրոյթով:
Նորա ալիքը մոլեգին
Պատում են ինձ սարսափով:

Ահա նաական այստեղ կանգնած,
Բայց, ա՛խ, չըկայ նաաւար...
Զառա՛ջ անար ու անկասկած —
Նա շունչ կ'առնէ քեզ համար:

Լոկ հաւատն դու աներկմիտ,
Քա՛ջ դու, սիրտ ա՛ռ ու հոգի —
Հրաշքով կ'ըացուի քո առաջիդ
Սիրուն աշխարհն հրաշալի:

Յ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ԱՌԱՅՈՒՆԵՐ ՏՐԱՊԷԶՐՈՒ ԳԻՒՂՆԵՐՈՅ ԲԱՐՐԱՌՈՎ:

Ըն օր թախկը (ծնոք) կընէ, օշ 5էյս կընէ, օշ մէյս:

Ըմն ինչ բարակնալով կոտրիկու, մաշող հաստընալով:

Ըմն մաշողն իրեն պիթէմով շափ կանգոյ հաւասար) դնափած 1 քեթան տալ շին:

Ըմն դարբա (անգամ) տէրան (Քահանայն) քաթա ուտի շին:

Ըմն մաշող դարբած տեղը խան (իջնան, պանդոկ) շին շին:

Ըն մաշող քով նիստ, օր քեզիկի լացնէ կու:

Ըն ծնոք օր չկայնում կտրի, պագնիմ, գլխուս դնիմիտի:

Ըս աուր բոն՝ արօշ մէնիք էգօն վաղում:

Ըրիկնքը խաւիճ կուտին, մեզիկի էլ տօնի շին:

Թաթաւէն՝ 1 փախա, Ծօղ (տիղմ) ընկաւ:

Թնսփելին (փոյլ) աստին, քինթո սըյթէ, աղքատ իմ, ասաց:

Թօփալ տէրան էկաւ, ցոյնի հացն էլ ոլաս էղիր:

1. Կանսիէ գործած կտաւ ամառ ժամանակ ջրի մօտ
իջ տարածնէ, շարունակ ջուր կը սրսկեն վերան, որով 3—10
աուր մէջ կսպտակի: 2. Պիտի դնիմ: 3. Թոյլ տալ: 4. Խո-
շոր հատերով անծրն:

Թօլէն էլած ունի, Թօլն 1 Թքնէ կու:

Իծուն կոնակը օր քերուի, կեշտայ հովիւի փէտին
քսուի կու:

Իմ լիքմէնը 2 առնիմ, էլտօմ ուրիշի մէսէլ ասիմ:

Ինչպք խելահասը կարգուեցաւ, խելոթին տղաքը հա-
սօն:

Ինծիկի պիտու շեղած սուրբը լնչ ընիմիտի:

Իրիկուն բօնը Թողուլ մի էգօն:

Լիզուն օսկոր շունի օր ծակէ, հա խորաթէ (խօսէ):

Լուի մը հօմար, Խորդանը (վերմակ) վառնց:

Լօաղ շատ գիտիմ, ձէն շունիմ:

Լօելաթին էմն օր զատիկ է:

Լօելահաս մաշող հիտ քար կը, խելաթին հիտ, փելաւ
ուտի մի:

Լօլարը հայսնիք գնաց, իսա տունը մի տունէն պէտք
է, ասաց:

Լօելոուն հացը խելահասին փոյն է:

Լօուիք գլորեցաւ, ծափը 5 էգիտ:

Լօունիդ քեզի ըլլի, խաշը (եկեղեցի) հոտեցնել մի:

Ս. Հայկունի.

Ն Ե Ի Ա Ր Դ Ե Ր

ԿՈՐԱՎՈՒ ՈՒ ՄՈՌԱՅՈՒԱՆ ԼԱՅՆԵՐ.

(Տրապիզօնի հայ-մանստական գիւղերն, նրանց ա-
ւանդութիւնները եւ սովորութիւնները):

Ս Ե Ի Գ Ե Տ Ը Յ Ի Գ.

(Շարունակութիւն):

ՍԵՐ ԳԵՏԱՅՈՅ ԿԱՄԱՆՏԱԿԱՆՆԵՐԷ
առնուած է հետեւեալ պարի երգն, որ աշուղ
վարդան ասած է:

Հօբօր 1 գարունը գայ, կուկուն 2 կու կօնէ,
կօնէ, կուկուս, կօնէ, քու բօնը բօն է.
Օտքս փուշ պատեցաւ, 3 սիյտս 4 կու խօնէ,
կօնէ, կուկուս, կօնէ, քու բօնը բօն է.

1. Մաշմուք (շագանակ) պտղին դրսի, կանաչ եւ
փշոտ կեղեմ: 2. Քառակուսի թիթեղէ շինած փոքրիկ ա-
նոթ, ձկնիւղ կը լեցնեն, Ծրագ կը վառեն: 3. Պտուկ, կա-
նայ անօթ, որոյ մէջ կերակուր կեփեն:

Տես. Արարատ համար Է. եր. 39—45:

1. Երբոր: 2. Կու, աղանիկից փոքր, սեւա գորշագոյն թղ-
լունը, որ գիւղացիք սրա կանշելուն մեծ նշանակութիւն կը-
տան, առաւօտեան շուտ անկողնից բարձրանալու եւ մի քան
ուտելու են որպէսզի անօթի փորանց կկուի ծայրը շանն,
գոնէ երեք առաւօտ մի քան կերած լինելով լսելու են որ
կկուն ընտած (յաղթած) լինին:

3. Պատիւ ըստ հայաստանացոյ բարձր տեղից քան
մի ընկնի, իսկ ըստ Տրապիզօնի գիւղացոց ծայրը սուր
մի քան որպէս փուշ ասեղ եւ մախաթ մի քանի
մէջ խրուի: 4. Սիրտ: